

• "Cyrano de Bergerac" (lavastaja Mikk Mikiver, kunstnik Ervin Õunapuu): Roxane — PIRJO LEVANDI ja Gyrano — TEO MAISTE.

Ühest rohkelt romantilisest nüüdisoperist

Eino Tambergi ooper "CYRANO DE BERGERAC" Estonia Teatris

"Maailmas pole midagi nii valget kui sinu ihu," laulab prohvet Jochanaani ihalev Salome, nimiosaline Richard Strauss'i ooperis. Berliini *Deutsche Operi* lavastuses laulis prohveti osa sealjuures neegerlaulja. Taoline kuulda- ja nähtava vastuolu võib ju kerge naeratuse esile kutsuda, ent süvenemist ooperisse see ei sega. Ega tarvitse segada ka noort armastajat laulev korpulentne, aga väga meisterlik laulja. Laval nähtav on ikkagi tinglik, reaalsus tuleb ehedalt esile ainult muusikas.

Salastatud armastusele

Eino Tambergi teise ooperi "*Cyrano de Bergerac*" nimikangelane usub tõemeeli, et tema elu on täiesti rikkunud ta liiga pikk nina. Osa esitab Teo Maiste omaenese normaalse ninaga. Ainult vahetevahel paneb ta nina ette midagi tohutult pikka paberinuga meenutatavat, mis varjumängus peaks vastavalt efekti looma. See mitte eriti vajalik projitseerimisvõtte annab toimuvale komöödialiku varjundi. Aga ainult ühes mõttes: luuletaja ja mõõgakangelane on paberile pannud humoristlikke lugusid lendudest kuule ja päikesele, tema komöödia "Narriks tehtud pedant" on hakanud meeldima Molière'ilegi. Ometi on Rostand, pühendades oma värssdraama vägisi

salastatud armastusele, valgustanud Cyranod helendava lüürikaga. On pateetilisi toone.

Jaan Krossi läbimõeldult tasakaalukale, ent sellegipoolest erutavale libretole rajatud Mikk Mikiveri lavastus ongi romantilisena mõeldud. Psühholoogilist tõepärasust see ei välista. Cyrano, peljates armastuse avaldamist oma nõbule Roxane'ile (Pirjo Levandi) enda arvates õnnetu nina tõttu, teeb seda ometi kaaskadeti Christiani (Mati Kõrts) nimel. Christian lepib tema suuvoodri osaga — mis sellest, Roxane ju usub, et õige mehe õilsus peab väljenduma sõnaseadmise oskuses.

Pea juhtubki, et Cyrano, nähes Roxane'i ja Christiani suudlust, lohutab end mõttega, et Roxane suudles hoopis tema huuli: tulid ju suudlusele eelnenud sõnad just tema huulilt. Seda lahti lauldes ja mängides väärub Teo Maiste suurt tunnustust, kinnitades üha uuesti tema osakäsitelu suveräänsust. Mõtestatud on iga sõna ja iga viisimärk. Kuulaja usub teda, usub ka kahe mehe armuavalduse võimalikkust rõdule ilmunud Roxane'ile: algul ütleb Cyrano Christianile ette neiu poolt nii oodatud luulelisi lauseid, mida noormees ainult kordab, siis aga hakkab ise pidurdamatult avaldama oma pakitsevaid tundeid, mida Roxane arvab kuulvat Christiani

suust. (Teo Maiste diktsioon on laitmatu. Küll aga tuleb ette, et mõne teise osalise tekst muutub kohati arusaamatuks.)

Inglise keeli...

Kahju, et kavalehel piirdatakse ainult ingliskeelse libreto kokkuvõttega, kahtlemata kindlustaks eestikeelne saalisviibijate enamikule selgema ülevaate ooperis toimuvast. Kavasse on paigutatud Maeterlincki väärt mõteteri tema meilgi kättesaadavast raamatust "Tarkus ja saatus" ning Lichtenbergi aforisme, kuid eestikeelne resümee oluks vajalikum. (Pariisis uues Bastille' ooperimajas on ekraanile lava kohal projitseeritud parajasti lauldavad teksti subtiitrid nii prantsuse kui inglise keeles. Oleks "Estoniaski" selline ekraan, võiksime Jaan Krossi tuumakat teksti kaasa lugeda nii originaalis kui tõlgituna.)

...ja muusika keeli

Tugeva kandejõuga muusika on aga alati arusaadav. Tambergi kogu loomingus annab tunda teatrilähedane mõtteviis, mis selles ooperis tavalisest enamgi emotsionaalne. Juba "Cyrano" esmaesituse ajal tunnistas Tamberg, et selle teose loomine olnud talle lausa puhkuseks pärast balleti "Joanna tentata" muusika tugevat draama-

tilist pingestatust. "Cyrano" maailm on rajatud peamiselt kolmkõladele, kusjuures neist helistikuliselt kaugemaidki vastandatakse, kasutamata minevikulisi kaldumisi või reeglipäraseid modulatsioone. Veelgi intensiivsemalt mõjuvad orkestri täbri- ja värvimängud. Partituuri emotsiooni-, värv- ja rütmirikkusi toob esile orkester Paul Mägi käe all. Dirigent on mõistnud heliloojale omast vormilise korrastatuse vajadust terviklikkuse tunde saavutamisel.

Tambergi muusikal on hingesugulust Bartóki heliloominguga. Üks selle avaldusi on püüde kasutada nn. sillavormi, mida võib väljendada lihtsa skeemiga ABCB₁A₁. Nagu näha, A ja A₁ raamivad kogu sündmustikku. (Tambergi esikooperis "Raudne kodu" tegi seda stseen vangilaagris, kuhu oli jõudnud laevameeskond vastuhaku pärast laevaomaniku tahte viia salaja relvi frankistlikule Hispaaniale.) "Cyrano" alguses ja lõpus on surev nimegelane. B ja B₁ osas toimub kogu vahepealne tegevus, C aga kujutab kulminatsiooni — stseen rõdul keelelembusi nautiva Roxane'iga.

Ooperi raamistuse paralleeli heaks näiteks on ka Penderercki "Louduni kuradid" (Hamburgi ooperilava jaoks loodud, libreto A. Huxley dokumentaaljutustuse aineil),

mille peategelane, noor isepäine, aga mehiselt piinu ja tulesurma trotsiv vaimulik Urbain Grandier ilmub oma teel tuleriidale algul teda ihaldanud abtissi Jeanne'i nägemuspildina, mis ooperi finaalis muutub reaalsuseks.

"Louduni kuradid" ja Tambergi "Joanna tentata" on siiski enam kui lähedased teosed. Mõlema tegevus toimub ühes ja samas nunnakloostri kardinal Richelieu' valitsusajal (ainult et Tambergi balleti stsenaarist Mai Murdmaa on ainet leidnud poola kirjaniku J. Iwaszkiewicz'i jutustusest).

Richelieu on ka "Cyranos" üks taustategelasi. Krahv de Guiche (Voldemar Kuslap), Cyrano peavaenlane, püüab Cyranod "ära osta", lubades tutvustada Richelieu'le tema näidendeid. Cyrano keeldumine sellest "aust" muidugi solvab krahvi, seda enam, et Cyrano on oma mõõgaga jagu saanud ligi sajast de Guiche'i palgamõrtsukast, kes pidid tapma ühe Cyrano poeedit sõbra.

Silmailu

Mis puutub selles ooperis silmale pakutusse, siis nime- tagem kõigepealt Mare Raidma teost väärivaid kostüüme, mis aitavad luua ajastu hõngu. Kunstnik Ervin Õunapuu koos lavastajaga on tulnud mõttele kasutada tühja horisonti ja lava, millel on tool ja midagi, mis meenu-

tab laternaposti. Muidugi, tühja lava ja toredaid kostüüme on kasutatud jaapani samuraide no-teatris ja enamasti ka hiina ooperis, samuti ka ühes Wagneri ooperineeliku "Nibelungide sõrmus" Bayreuthi-lavastuses. Tingliku võttega oli püütud saavutada vastupidist efekti: kaotada dekoratsioonide tinglikkust. "Cyranos" oli tinglikkusega kolmanda vaatuse sõjandri stseenis lausa "üleaisa" löödud: kogu pime valgustuspark oli millegipärast lastud alla tegelaskonna pea kohale! Brechtilik unenägu?

Lavatühjuse mõju tasakaalustamiseks on aga vaja veel ühte, otseselt muusikaga kooskõlas olevat abitegurit — valgustust. Valguskunstnik Maldar-Mikk Kuusk oleks saanud oma mängumaad palju enam kasutada. Võinuks ju olla enam värvusevahetusi, valguse muutmisi, üldise ja fookuseeritud valgustuse vahetusi. Ei saa meenutamata jätta varalähkunud andekat lavastajat Paul Mäge, kes tõi koos kunstniku Eldor Renteri ja valgustusmeistritega tohutult värskest "Estonia" lavastusisse, eriti "Hoffmanni lugude" ja "Lendava hollandlasega". Nende mõju oli eriti suur pärast sõjajärgsete vene ooperite lavastuste gigantomaaniat. Suurema tähelepanu pööramine lavastusele loob ju ruumilise tajutaj!

Kolmnurk ja teised

Cyrano-Maiste ümber koondunud peategelasist nimetagem kõigepealt tema südamedaami Roxane'i, keda nähtud etendusel kehastas meie muusikaakadeemia äsjane lõpetaja Pirjo Levandi. Noorel sopranil on ilusat kandvat häält ja näitleja-annet, mida ta sai rakendada ka esinedes subretilikus osas muusikalis "Cancan". Ooperis pole ta veel oma laeni jõudnud: küllap tuleb kogemusi. Seda enam, et oma suurosas sai ta esineda koos Teo Maistega. Loodetavasti ta suudab oma laulumaneeri enamgi ilmestada, leida vajalikku varjundeid ja vältida helitugevuse järsket, eriti *sforzandolikke* muutumisi registrivahetustel.

Mati Kõrts Cyrano rivaali Christianina oma lüürilisuse kalduva, pehmetoonilise ma tenorina paneb end kuulama. Tema tegelane käib läbi suure arengutee. Algul pilkab ta poisikese kombel Cyrano pikka nina, kohates aga Cyrano mõistvat heatahtlikkust, sõbruneb temaga. Mõistnud, et Cyrano aitab teda kidakeelsuse varjamisel ja abiellumisel Roxane'iga, suudab Mati Kõrts nappide, tähelepanu köitvate vahenditega näidata sümpoosinade ärkamist. Tema sõnatu siseheitlus ja järsk palve Cyranole kõik Roxane'ile pihtida on mõistetav. Samas lahingusse tormates

saab ta surma, Cyrano ei räägi Roxane'ile midagi.

Krahv de Guiche'i osa on Voldemar Kuslapi kanda. Tema tegelaskuju salakavalust ja mõrvarlikkust ei märkagi kohe: erilise julmuse tunnus. Laulus on ta leidnud sobiva hääletooni. Kuslapi diktsioon on alati väärinud esiletoomist.

Ivo Kuusk on pagarist luuletaja Raguereau' välja voolinud rahvapärase karakterina, jõulisust lisab laulja dramaatiline tenorihäääl. Tal on kena lauluke, milles ta oma toodangut kiidab. Dramaturgilises mõttes on selle paigutamine ooperi algusosa varajane: ekspositsioon muutub liiga pikaks. Edaspidi, vahepalana keset pingestuvat tegevust võiks see enam sobida.

Väga heal tasemel esitavad lühemaid osi Roxane'i seltsidaamina Leili Tamme, kaputsiini ja kaptenina Tiit Tralla, päris väikeste osade esitajate hulgas ka Uno Kreen. Lausa rõõmu pakub koori esinemine, tunda on Jüri Renti ja Anne Dorbeki kätt.

Eestimaa inimesi on juba harjutatud teadmise, et kui häid pianiste Tarmo Eespeert ja Jaanu Juuli on kontsertmeistriteks nimetatud, ei tähenda, et nad mängiksid orkestris esimest viiulit, nagu sellest terminist mujal maailmas aru saadakse. Milla me küll sellest ida poolt tulnud venestavast laensõnast lahti saame?

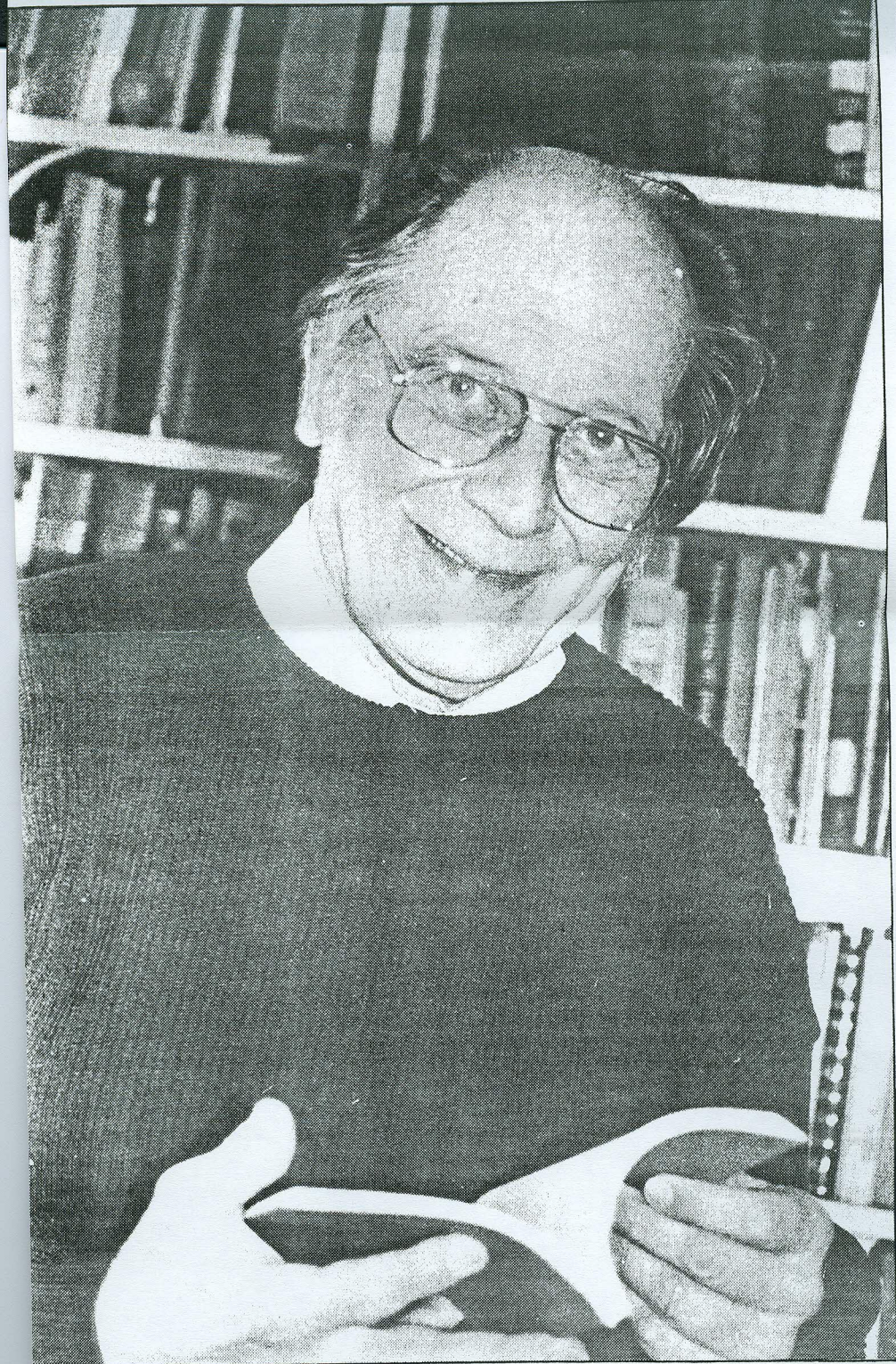
Neoromantiline?

Kavalehel on "Cyrano" nimetatud romantiliseks ooperiks. Pigem on siin tegemist neoromantismiga, mis kord pidi ju neoklassitsismi kõrval endale muude nüüdismuusika loomesuundade hulgas samuti koha leidma. Ka neoromantismi struktuuralseks aluseks on helilooja individuaalne loomesüsteem. 1964. aastal varalähkunud Willem Kapp lõi avaraviisilise Teise Sümfoonia (1955), mida võiks neoromantiliseks nimetada.

Viimasel ajal on neoromantismi poole pöördunud ka mitmeid noori heliloojaid. Tänavu veebruaril alguse toimunud Tartu Uue Muusika Päevadel sai kuulda meditatiivsusehõngulist neoromantilist kammerloomingut Mart Siimerilt, Toivo Tulevilt ja end Pariisis täiendavalt Helena Eensaar-Tulvelt. Eino Tambergi kogu loomingule on loomesuundadest omasem süntetism (teisisõnu juugendstiil, *art nouveau* jne.), mille stiiliseeritus aitab liita tänapäeva kaugemate ajastutega, toob esile erinevate kunstiliikide vastastikuseid mõjutusi, mille olemuses on rituaalsust ja müütilisustki. Ei puudu Tambergi neoromantismiski süntetismisugemed.

LEONORMET

• Pühapäeval 19. veebruaril tähistab meie kõige noolim kirjamees
JAAN KROSS oma juubelit.
Õnnitleme!